

S. NĖRIES LITERATŪRINĖS PASAKOS LIETUVIŲ VAIKŲ POEZIJOJE

Jonas LINKEVIČIUS

Nepaisant didelio vaikų poezijos žanrinio įvairumo ir žanrų gausumo, eiliuotai literatūrinei pasakai joje priklauso viena iš pirmųjų vietų. Jau ikimokykliniame amžiuje į vaiko gyvenimą ateina pasaka, kuri, K. Čiukovskio teigimu, „iki septynerių—aštuonerių metų kiekvienam normaliam vaikui yra pats sveikiausias maistas“¹. Vėliau geriausios eiliuotos literatūrinės pasakos ne tik veikia vaiko širdį ir protą, teikia jam daug auklėjamosios ir pažintinės medžiagos, ugdo jo vaizduotę, fantaziją, bet ir lavina savo poetine forma, vaizdų sistema, ritmingumu jo muzikinę klausą. ruošia jį kitų poezijos žanrų (poemos, baladės) suvokimui. Ir, apskritai, literatūrinė pasaka, kaip teisingai pastebėjo S. Maršakas, yra vaikų literatūros žanras — vaikams „suaugusieji ją labai seniai atidavė, pasilikdami sau tik kai kuriuos pasakų motyvus baletui ir operai“².

Lietuvių vaikų literatūroje žymią vietą užima S. Nėries eiliuotos literatūrinės pasakos „Našlaitė“ ir „Eglė žalčių karalienė“. Kaip P. Cvirka pirmasis prozoje, taip S. Nėris pirmoji poezijoje liaudies pasakų siužetus iškėlė į meno aukštumas, priartino juos prie savo gyvenamosios epochos, prie aktualiausių visuomeninių savo meto problemų.

Eiliuotos literatūrinės pasakos žanras lietuvių vaikų poezijoje iki S. Nėries neturėjo ryškesnių tradicijų, nebuvo pasiekęs ir didesnių laimėjimų. Originalios eiliuotos literatūrinės pasakos, kurių pradininku lietuvių literatūroje laikomas L. Ivinskis, plačiau paplito tik antrajame buržuazijos valdymo dešimtmetyje. Didesniu populiarumu pasižymėjo K. Binkio pasaka „Baltasai vilkas“ (1929), M. Venclausko rinkinys „Liaudies pasakos eilėmis“ (1931), A. Busilo „Karalaitis Jonas kvailutis“ (1933), V. Valsiūnienės „Gintaro lazdelė“ (1940) ir B. Buivydaitės rinkinėlis „Pagiry maža trobelė“ (1940).

Daugelio paminėtų autorių literatūrinių pasakų pagrindu paimtos populiarios stebuklinės lietuvių liaudies pasakos ar atskiri jų motyvai. Geriausiose iš jų poetiškai atkurti liaudies pasakų siužetai, išryškinti liaudies atstovų bruožai; jos pasižymi lengvu stiliumi, atitinka optimistinę mažųjų skaitytojų pasaulėjautą. Prie tokių kūrinių galima priskirti K. Bin-

¹ К. Чуковский, От двух до пяти, М., 1963, стр. 209.

² С. Маршак, Воспитание словом, М., 1964, стр. 39.

kio „Baltąjį vilką“. A. Busilo „Karalaitį Joną kvailutį“ ir V. Valsiūnienės pamario pasaką „Gintaro lazdelė“. Betgi ir šios pasakos nėra visiškai laisvos nuo sentimentalizmo, turi kai kurių kompozicinių trūkumų, pagrindiniai jų veikėjai nepasizymi didesniu ryškumu ir artimumu vaikų pasauliui. Pats stambiausias M. Venclausko pasakų rinkinys „Liaudies pasakos eilėmis“ (jame dešimt eiliuotų pasakų) turi bene daugiausia trūkumų. M. Venclausko pasakos stokoja to tikroviško pagrindo, kuris taip būdingas liaudies pasakoms, nėra laisvos nuo valdančiųjų klasių skiepytos reakcinės pasaulėžiūros, savo meninėmis priemonėmis, kalba primena saloninę vaikų literatūrą.

S. Nėris literatūrinės pasakas kūrė, būdama jau plačiai žinoma poetė, išleidusi ne vieną eilėraščių rinkinį. Ji suliteratūrinė pačias populiariausias, chrestomatines, vaikų pamėgtas liaudies pasakas „Sigutė“ ir „Eglė žalčių karalienė“. Šias liaudies pasakas poetė praturtino naujais motyvais, priartino jas prie aktualiausių gyvenamojo laikotarpio problemų ir vaikų pasaulio. Nors tie herojai ir paveikslai, su kuriais susigyventa iš vaikystės, pasidarė žymiai sudėtingesni, S. Nėries literatūrinės pasakos dėl savo tobulos meninės formos liko vaikams ne mažiau suprantamos ir brangios. Naujai prieidama prie liaudies pasakų literatūrinimo, S. Nėris literatūrinės pasakos žanrą pakėlė į naują, aukštesnę pakopą. Poetės eiliuotose literatūrinėse pasakose su didesniu konkretumu atsispindėjo Lietuvos tikrovė, plačiau atsiskleidė vaikų gyvenimas (Sigutė, Eglės vaikai), šilti ir nuoširdūs jų santykiai su tėvais ir artimaisiais, jų likimas. S. Nėries pasakose daug realesnė aplinka. Ji pasirinko pasakas be karališkos kilmės herojų, stengdamasi praturtinti vidinį tų pasakų pasaulį, kuris atsiskleistų visomis savo pusėmis ir būtų įdomus įvairiausio amžiaus skaitytojams. Dėl savo humanizmo S. Nėries literatūrinės pasakos atitinka vaikų auklėjimo uždavinius, padeda, kaip pabrėžė K. Čiukovskis, kalbėdamas apie pasakų reikšmę, „bet kokia kaina ugdyti vaike žmoniškumą — tą dyviną ypatybę jaudintis dėl svetimų nelaimių, džiaugtis kitų sėkme, pergyventi kitų likimą kaip savo“².

Dažnai prie S. Nėries literatūrinių pasakų priskiriama ir poemėlė „Laumės dovanos“, kurioje nemaža tautosakos motyvų ir elementų. Iš tikrųjų pirmiausia šiame kūrinyje poetė atvaizduoja realią baudžiauninkų buitį, jų pavergimo ir išnaudojimo istoriją, kuri tik paryškina iš tautosakos paimtais motyvais, nefurinėiais savarankiškos reikšmės. Tautosakiniai motyvai ir elementai šioje poemėleje daugiausia padeda sudaryti buitinį sunkios baudžiatvėnės praeities foną ir šiek tiek sąlyginėmis priemonėmis išryškinti pagrindinį herojų. Apskritai, šis kūrinys nėra paremtas fantastika, todėl vargu jį galima priskirti pasakos žanrui. Vaikų poezijoje „Laumės dovanos“ menkliau prigijo už S. Nėries literatūrinės pasakas

² К. Чуковский, От двух до пяти, М., 1963, стр. 226.

dėl savo metaforiškumo, „perdėm subjektyvios lyrinės nuotaikos“⁴, dėl sudėtingos vaizdų struktūros.

S. Nėries literatūrinės pasakas „Našlaitė“ ir „Eglė žalčių karalienė“, pirmą kartą LTSR Valstybinės leidyklos išleistas 1940 m., jau pirmieji kritikai, recenzentai vadino nevienodai — tai eiliuotomis pasakomis, tai poemomis arba poemėlėmis. Antai 1941 m. „Kultūros“ žurnalo antrame numeryje išspausdintoje recenzijoje S. Nėries „Našlaitė“ laikoma pasaka, o to paties žurnalo sekančio numerio recenzijoje „Poema apie Sigute“ tas pats kūrinys dažniausiai vadinamas poemėle. D. Sauka studijoje apie S. Nėrį poetės literatūrinės pasakas priskiria pasakos-poemos žanrui. Akademinėje „Lietuvių literatūros istorijoje“ tarsi įteisinamas S. Nėries „Našlaitės“ ir „Eglės žalčių karalienės“ priskyrimas poemos žanrui⁵. Bet ir dabar dažnai, kai kalbama apie literatūrinės pasakos žanrą, minimi S. Nėries kūriniai priskiriami šiam žanrui. Mūsų nuomone, S. Nėries literatūrinių pasakų priskyrimas poemos žanrui yra daugiau tradicinio pobūdžio. Iš tikrųjų jos „Našlaitė“ ir „Eglė žalčių karalienė“ savo ypatybėmis labiausiai atitinka literatūrinės pasakos žanro kūrinius ir lietuvių poezijos raidoje pirmiausia siejasi su šiuo žanru.

Palyginę S. Nėries eiliuotas pasakas su atitinkamomis liaudies pasakomis, matome, kad poetė nekeitė jų siužetų, paliko daugelį tų fantastinių vaizdų ir paveikslų, kuriais reiškiamas gyvenimiškas tautosakinių kūrinių turinys ir kurie sudaro pasakos žanro branduolį. Literatūrinė liaudies pasakas, poetė tik suteikė joms originalų poetinį rūbą, poemai būdingą eiliuotą formą, padarė jas literatūrinės. Kurdamą poetines pasakas, S. Nėris pasinaudojo daugeliu tų meninių principų, kuriais rėmėsi ir žymiausi literatūrinių pasakų kūrėjai. Tiesa, literatūrinės pasakos žanras literatūros teorijoje nėra plačiau aptartas, bet literatūrinėje praktikoje juk nevadinamos, pavyzdžiui, A. Puškino, P. Jeršovo, K. Anderseno ir kitų pasaulinės literatūros klasikų literatūrinės pasakos poemomis, apysakomis ar kitaip. Terminas „literatūrinė pasaka“ plačiai vartojamas literatūros mokslo veikaluose, žodynuose, enciklopedijose. Dabar, lietuvių poezijai praturtėjus K. Kubilinsko ir kitų poetų literatūrinėmis pasakomis, ryškesnė pasidarė ir S. Nėries literatūrinių pasakų vieta šio žanro raidoje. Todėl ir vadinti jas reikėtų vienu vardu — literatūrinėmis pasakomis.

S. Nėries pasaka „Eglė žalčių karalienė“, kaip ne kartą teisingai buvo akcentuota literatūros moksle ir kritikoje, yra tikras lietuvių poezijos šedevras⁶. Nėra abejonės, kad poetės „Našlaitė“ nei savo apimtimi, nei turiningumu, nei meniškumu neprilygsta „Eglei žalčių karalienei“, bet ir apie ją nederėtų sakyti, kad tai tėra „vien paprasta eiliuota pasaka“⁷. Ir

⁴ D. S a u k a, Salomėjos Nėries kūryba, V., 1957, p. 135.

⁵ Zr. Lietuvių literatūros istorija, t. III—2, V., 1965, p. 313.

⁶ Plg. Lietuvių literatūros istorija, t. III—2, V., 1965, p. 315.

⁷ D. S a u k a, Salomėjos Nėries kūryba, V., 1957, p. 136.

„Našlaitė“ yra originali literatūrinė pasaka, sukurta pagal tautosakinį siužetą, suteikiant naujų, poetės braižiui būdingų estetinių ypatybių, priartinant prie savo meto mažojo skaitytojo. Kaip žinome, S. Nėris redagavo lietuvių liaudies pasakas („Mūsų pasakos“, 1934), bet jų nelaikome poetės literatūrinėmis pasakomis: S. Nėris čia padarė tik neesminių pataisymų. Visai kitas vaizdas poetės pasakoje apie Sigutę.

Tautosakinė „Sigutė“ S. Nėries „Našlaitėje“ pateikta saikingai, su dideliu meistriškumu. Poetė neplečia tautosakinio siužeto, kaip tai neretai sutinkame literatūrinėse pasakose, bet stengiasi įsiskverbti į tautosakos kūrinio dvasią, nuotaiką, pabrėžti, labiau išryškinti pagrindinį pasakos herojų ir kūrinio idėją.

Didžiausio patrauklumo S. Nėries „Našlaitėi“ teikia lyrinis pagrindinio pasakos herojaus paveikslas — Sigutė. Pabrėžiant sunkią socialinę našlaitės padėtį, keičiamas pasakos pavadinimas, kuris dabar nusako ir kūrinio temą. Sigutė S. Nėries pasakoje atskleidžiama plačiau ir realistiškiau, negu liaudies pasakoje. Joje susiaurinti arba visai atmesti tautosakinio šaltinio epizodai, liečią kitus herojus (pirmiausia pamotę), tautosakiniai formuliniai pakartojimai. Tai įgalina labiau susitelkti prie mažojo herojaus — skaitytojo amžininko psichologijos, padeda kūrinių labiau susieti su vaiko pasauliu.

S. Nėris plačiai akcentuoja tai, kad našlaitė, netekusi savo paskutinio ramsčio — brolelio, nepraranda geriausių savo dvasios vertybių — darbštumo, meilės gamtai, kilnumo. Poetė lakonišku posmu nusako situaciją ir iškelia du kontrastingus charakterius:

*Raganos duktė miegalė —
Nieko, nieko ji negali.
O Sigutė našlaitėlė
Tai kasdien su saule kėlė.
Visus darbus ji nudirbo,
Darbas rankose jos tįrpo.*

Poetė giliau prasiskverbia į mažos mergaitės psichologiją, parodo didesnę jos jautrumą gamtai, aplinkai, žmonėms, didesnę sąmoningumą, suvokiant savo beviltišką padėtį ir tuo pačiu didesnę vidinę jėgą. S. Nėries pasakoje į platų, kupiną lyrizmo, išsakyto ir užgniaužto skausmo vaizdą išauga sesers ir brolio atsiveikinimo scena (jos visai nėra tautosakoje), toji originali veiksmo užuomazga, kuri pranašauja artėjančią dramą:

*Vieškeliu namo parjosi,
Prie vartelių apsistosi,
Kur Sigutė geltonkasė?
Gal seselės neberasi.*

Originalios gamtos detalės, kurių nėra „Sigutėje“, taip pat padeda atskleisti mažos mergaitės dramą, jos paveikslą. Visa pasaka įreminama rudens vaizdo detalėmis (jomis pradedamas ir baigiamas kūrinys). Ruduo eina per visą pasaką, tai pradėdamas ir baigdamas ją liūdnu akompanimentu (tyli, verkia rudens laukai...), tai išaugdamas iki lemtingo nelaimės pranašo („Jau ruduo dantis galanda, jau šalna žolelę kanda...“). Labiau į gamtos pasaulį įaugusi ir pati našlaitė:

*Vėjas plaukelius jai glosto,
Saulė ašaras nušluosto,
Gluosnis ar žilvičio kerą
Visad artimas ir geras.*

Savitos lyrinės gaidos apie švelnią, vaikiškai naivią Sigutę nenustelbia ir posmai apie raganos bei jos dukters biauromą — jie savo kontrastu tik dar labiau pabrėžia našlaitės širdies tyrumą ir sunkią jos dalią. Poetė sąmoningai praleidžia kai kuriuos žiaurius tautosakinius epizodus (nėra smulkaus pasakojimo, kaip ragana ruošiasi sudeginti našlaitę, kaip išsuka kalaitei visas keturias kojas ir ištraukia liežuvį ir kt.). Tokių epizodų pasikartojimas dažniausiai sutinkamas pasakojamojo pobūdžio kūriniuose, o literatūrinei pasakai jis nebūdingas. Atsisakydama žiaurumo kupinų scenų, situacijų dramatiškumą ir įspūdingumą poetė išlaiko kitomis priemonėmis, daugiausia vaizduodama pagrindinį herojų — Sigutę. Si S. Nėries pasaka vaikų auditorijai ypač artima lyriniu mažojo herojaus traktavimu.

Pasakos lyrizmą stiprina ir dramatinės gaidos, kylančios iš aplinkos ir situacijų, į kurias patenka našlaitė. Net ir raganos mirtis pagal liaudies teisingumo mastą (beširdė ragana be jokio gailesčio nubaudžiama žiauriausia bausme) nesukelia džiaugsmo ar net palengvėjimo, o greičiau liūdesį („Tyli rudens laukai — skraido raganos plaukai“). Taip lyrizmas neužgesa iki pat pasakos pabaigos, susiliedamas su humanizmu, su troškimu, kad ne tik gėris nugalėtų blogį, bet kad tas blogis, kuris neša prazūtį net jo skleidėjams, visai išnyktų.

Lietuvių literatūrinės pasakos raidoje S. Nėries „Našlaitė“ buvo didelis žingsnis į priekį. Poetė pirmą kartą taip meniškai šio žanro kūrinyje atskleidė geriausius skriaudžiamo liaudies atstovo bruožus, aistringai pasmerkė blogį ir iškėlė humanistinius idealus. Šioji pasaka vaikų auditorijai pasidarė net artimesnė už tautosakinę, nes ji savo pagilintu lyrizmu ir dramatismu, sustiprintu muzikiniu elementu labiau atitiko mažųjų psichologiją.

Nors S. Nėries „Našlaitė“ yra tikrai originalus ir meniškas kūrinys, savo poveikio jėga ji ne visada pilnai patenkina šių dienų mažuosius skaitytojus. Vaiko psichologijai artimesnės tos pasakos, kuriose ypač vertinama **vyriškumas** ir drąsa, nepasitenkinama vien herojaus išvermin-

gumu ir kantrumu. Nematydami Sigutės, kovojančios su blogiu, vaikai nesutapatina savęs su pasakos herojumi, jo poveikis mažiesiems sumažėja (plg. su K. Kubilinsko literatūrinė pasaka „Pagiežula žiežula“). Daug labiau su savo meto tikrove, vaiko pasauliu susieta S. Nėries literatūrinė pasaka „Eglė žalčių karalienė“, kuri už „Našlaitę“ vertingesnė tiek meniniu, tiek ir auklėjamoju požiūriu.

„Eglėje žalčių karalienėje“ S. Nėris tarsi apibendrina visa, apie ką ji dainavo ikitarybinio laikotarpio lyriniuose eilėraščiuose, savitai atskleisdama tikėjimą žmogaus proto jėga ir jausmų tyrumu. Tai bene pirmasis užakcentavo D. Sauka, kuris, studijoje apie poetę ypač plačiai išanalizavęs šį kūrinį, pabrėžė, kad „Eglė žalčių karalienė“ idėjinė problematika atitinka lyrinių eilėraščių vedamuosius motyvus, o kai kuriais atvejais dargi juos papildė ir paryškina⁸. Kas pasakyta, rodo, kad iš tikrųjų tautosakinis siužetas liaudies svajonių ir lūkesčių įkūnijimu buvo labai artimas poetei; toks siužetas buvo tinkamiausia forma pačios poetės svajonėms ir lūkesčiams išreikšti. Bet S. Nėris toli peržengė tautosakinių motyvų ir idėjų ribas, į kūrinį įliedama savitą pasaulio suvokimą, patriotės akimis žiūrėdama į gyvenimą, motiniškais pergyvenimais apgaubdama šeimos dramą, su didžiu humanizmu išreikšdama asmeninės ir dalinai socialinės laisvės siekimus. Taigi tautosakiniu siužetu ji plačiai apibendrina tai, kas visada domino žmogų ir atsispindėjo poezijoje.

Jeigu „Našlaitėje“ tautosakinis siužetas praturtėjo tik kai kuriais Sigutės paveiklo bruožais ar jų akcentais, tai „Eglė žalčių karalienė“ buvo praplėsta naujomis situacijomis, motyvais, epizodais, ypač susijusiais su pagrindinių herojų — Eglės ir Žilvino paveikslais. Tokiu būdu pasaka priartėjo prie realios tikrovės.

Liaudies pasaka „Eglė žalčių karalienė“ išsiskiria iš kitų lietuvių tautosakos kūrinių ryškesniu nacionaliniu koloritu ir savitumu. Savitas, neturįs atitikmenų kitų tautų pasakose ne tik jos siužetas, bet ir pagrindinio herojaus santykio su tikrove atskleidimas, centruojantis daugiau į vidinius bruožus. Jeigu daugelis panašios rūšies pasakų baigiasi laimingomis vedybomis, tai čia vedybų drama sudaro siužeto pagrindą. Siužeto sprendimo forma taip pat nedažna tautosakoje, kurioje paprastai atsiskleidžia gėrio pergalė prieš blogį. „Eglė žalčių karalienė“ turi daug ypatybių, kurios artina pasaką su kitais tautosakos žanrais — sakmėmis, padavimais, dainomis. Taip pagrindinis šios pasakos herojus charakterio bruožais primena herojinius padavimus, kuriuose didvyriška mirtimi įprasminamas gyvenimas. O tokios šeimyninių santykių peripetijos (dukters išleidimas už nemylimo į nežinomą kraštą, brolių kerštas už seserį, herojui būdingas ilgesio jausmas ir kt.) artimesnės dainuojamai, negu pasakojamai tautosakai. S. Nėris, gilindama šiuos savitus liaudies pasakos bruo-

⁸ D. S a u k a, Salomėjos Nėries kūryba, V., 1957, p. 144.

žus, išplėsdama lyriniams tautosakos kūriniams būdingas situacijas ir stiprindama nacionalinį pasakos koloritą, sukūrė plataus patriotinio ir humanistinio skambesio kūrinį.

S. Nėries pasakoje plačiau, negu tautosakiniame kūrinyje, atsispindi lietuvių liaudies buitį, papročiai, nacionaliniai veikėjų charakterio bruožai, Lietuvos peizažas. Čia vaizduojamas ne senelis ir senutė, kurie turėjo dvylika vaikų, o senas Baltijos žvejys, šienpiovių ir grėbėjų, žvejų ir audėjų kraštas,—

*Su tinklais pareina
Vyr'ai nuo žūklės —
Sesės meta dainą,
Dundančias stakles.*

Čia atsisveikinama su Egle, kaip seniau Lietuvoje buvo atsisveikinama su nuotaka, apraudant jos dalią („sesių raudos lydi Eglę durų link...“), puošiant nuotakos kyku. Krašto buitį atsiskleidžia žvejo šeimos tarpusavio santykių, darbų, papročių epizoduose, iš Eglės prisiminimų („kaip močia senoji siuntė raut linų...“). Lietuviškas Baltijos pajūris, kaip ir visas kraštas, kupinas pasakojimų apie laumes ilgapirštes, laumes undinėles, kur užtrunkančią seserį gąsdina slibinais, bet labiau už juos ji bijo vilko. Su kaimo buitimi susijęs ir kūrinio lietuviškas peizažas, Laumės Vaivos juosta, linksmi paukšteliai, margi drugeliai, žydras tulpių raštas, šienaujamos pievos, besigananti avis — visa tarsi pamatyta skvarbiu žvilgsniu, kuris įpintas į šį peizažą —

*Smilgos, ramunėlės
Linksta pakelėm,
O vaikų galvelės
Marguoja gėlėm.*

S. Nėries pasakos herojai su šiuo kraštu suaugę savo „šaknimis ir šakomis“. Niekas neužgesina Eglės tėviškės ilgesio, jos troškimų, kad laivai Baltijoje neskęstų per audras, kad jūra būtų visiems gera. Net ir Žilvinas, jos paveiktas, padeda audrose paklydusiems žvejams surasti kelią, sielvartingai prisimena to krašto negeroves („žmonės ten gyvena rūstūs ir pikti...“).

Ryškesniausiai nacionaliniai pasakos bruožai atsispindi Eglės paveiksle. Eglė — paprastų valstiečių dukra, nepasižyminti jokiais išskirtinėmis išorinėmis savybėmis — nei fizine jėga, nei gudrumu. Jos gyvenimas nesiskiria nuo kitų paprastų kaimo moterų gyvenimo. Bet ji savyje telkia geriausius liaudies atstovo bruožus, kurie atsispindi turtingoje lietuvių tautosakoje. Tie bruožai nušviesti tarsi iš vidaus. Eglės paveikslu poetė

įkunija liaudies svajonę apie laisvą ir teisingą gyvenimą, pabrėždama jos nenutrūkstamą ryšį su liaudimi, su gimtąja žeme. Jos nepakeitė Žilvino rūmai, neužgesino jie gimtinių ilgesio —

*Tėviškę ji seną
Jaučia taip arti,—
Čia vaikystę mena
Kiekviena kertė.*

Eglė ne tik švelni, mylinti, bet ir atkakli, herojiškai tvirta ir nepalaužiama. Jos paveikslas atsiskleidžia iš įvairių pusių. Vaikus ji ypač patraukia savo nesikeičiančiu tyrumu, tvirtumu ir motiniškumu, artimu jiems ir vaikystei. Sunums ir Drebulėi Eglė dainuoja daug skambių dainų, sudėdama į jas geriausius savo jausmus, susijusius su vaikystės prisiminimais („Čia vaikystę mena kiekviena kertė...“). Kartu su vaikais pergyvena sunkiausias valandas ir lieka su jais „užsiskleidusi skara“, iki galo įkundydama savo tvirtus moralinius principus. Eglės paveikslas piešiamas su lietuvių tautosakai būdingu žavėjimusi paprastu darbo žmogumi, suliejant pasakos poezijos šalį su poetės vaikystės šalimi ir prisiminimais. Nacionaliniai Eglės charakterio bruožai ryškinami ir panaudojant tautosakai būdingų herojų charakterizavimą: savo jausmus ji išlieja daina, stipriai jaučia gamtos grožį, jos jėgą, jos ryšį su liaudimi. Eglės paveikslas lyriškumą stiprina ir S. Nėries polinkis tautosakos pavyzdžiu trečią asmenį keisti antruoju, tuo sudarant betarpiškumą, artimumo įspūdį („Paskubėk, Eglužėl, tu vaikais vedina...“).

Labai reikšmingas S. Nėries poetinis laimėjimas — Žilvino paveikslas. Nors šis herojus neturi tų nacionalinio kolorito bruožų, kurie būdingi Eglei, bet jis padeda poetei stipriau, negu tautosakos kūrinyje, įkūnyti tuos idealus, kurių reiškėja pirmiausia yra lietuviška Eglė, padeda gilinti literatūrinės pasakos dramatiškumą, humanistinę jos kryptį. Žilvino paveikslas ypač reikšmingas, sprendžiant moralinį pasakos konfliktą, kuris yra pagrindinis, nes idealių Žilvino bruožų pabrėžimas (tvirta meilė, laisvės dvasia, neapykanta žiaurumui) kaip tik padeda atskleisti Eglės padėties dvilypumą, dramatiškumą ir charakterio tvirtumą, įprasmina jos meilę ir herojiškumą. Nors Žilvino dėka Eglė yra „laimingiausia iš visų marčių“, bet ji negali pamiršti gimtųjų namų, tėvo, brolių, seserų. Juk jie su širdgėla išleido Eglę į nežinią: ją palydėjo sesių raudos, broliai vijosi iki jūros, norėdami atvaduoti. Todėl niekas negali užgesinti Eglės troškimo aplankyti „tėvelių šalį, aplankyti namus“ —

*Saulės aš pasiilgau,
Kvepiančių barų —
Man be galo ilgu
Brolių, seserų.*

Grižtančiai namo Eglei uždrausta pasakyti vyro vardą, ilgiau pasisvečiuoti. Eglės broliai jaučia tik tuos jos ilgesio jausmus, kuriais ji susijusi su gimtine, nepajėgdami suvokti, kad ji yra ir „mylima žmona“. Suprantama, kad šie žmonės Žilvinui tamsūs ir pikti, bet kad poetė pabrėžtų, kaip teigia D. Sauka, jų „kalbę už Žilvino nužudymą, aiškiai priešpastatydama Baltijos dvasią, laisvės dvasią pikta linkinčiai Eglės tėvynei“⁹, to apie kūrinį pasakyti negalima. Poetė nepritaria žiaurumui, jos Eglė skaudžiausiai pergyvena išdavystę. Bet pasakoje susiduria neišsprendžiamai prieštaravimai, kurių susidūrimo tragiška baigtis priimama su didžia gėla dėl visų, kurie kenčia, nepriklausomai nuo to, kaip jie būtų kovoję ir dėl ko palūžę. Čia blogis nenubaudžiamas pagal dažniausiai sutinkamą liaudies pasakų moralę — žudikai broliai net neprisimenami. Lieka tik geliantis skausmas dėl gyvenimo nedarnos ir susižavėjimas dvasine herojaus pergale. Šitas dramatiškas ir humanizmo kupinas jausmas be Žilvino paveikslu, koks jis yra S. Nėries pasakoje, nepasiektų nei tokio monumentalumo, nei tokio gilaus žmogaus ir pasaulio atsispindėjimo.

Įvesdama išplėstą Žilvino paveikslą, S. Nėris sustiprina pasakos dramatiškumą, filosofinę jos prasmę. Pasaka dėl to pasidarė turiningesnė, bet vaikams sunkiau suvokiama. Nelengva visiškai suprasti, ypač mažiesiems, Eglės padėties dvilypumą, filosofines šeimos santykių, ištikimybės, amžino gėrio ir grožio ilgesio, neišsprendžiamų prieštaravimų sukeltas peripetijas. Bet ir pačius mažuosius pasiekia ir jaudina sustiprėjusi gimtinės meilė, herojiškas tvirtumas, šeimos darnumo grožis, atsiradęs ar pagilėjęs, išplėtus Žilvino paveikslą.

Nepaprastai įspūdinga S. Nėries pasakos pabaiga. Joje tarsi susikryžiuoja viskas, kas pasakoje žavėjo, kėlė nerimą, ilgesį. Ji įprasmina tai, kas pasakoje buvo apdainuojama kaip vertingiausia žmogaus širdyje (didžioji ištikimybė, gimtinės ir artimųjų meilė, herojiškas tvirtumas, amžinas gėrio ir grožio ilgesys), ir su dideliu vidiniu optimizmu užbaigia tikrove ir fantastika turtingą pasakojimą.

Gana ryškiai nacionalinis koloritas pasireiškia S. Nėries kūrinio stiliaus, leksikos, jo poetinės kalbos sandaros artumu tautosakai. Platus gyvosios liaudies kalbos vartojimas padeda poetei pasiekti didelio konkretumo ir paprastumo, kuris geriausiuose posmuose pasiekia jautraus subtilumo. Lakoniškai, glaustai S. Nėris perduoda herojų ir savo jausmus, be nebūtinų smulkmenų ar puošmenų, be pamokymų, sentencijų.

Paprastumo, lyrizmo ir originalumo poetei padėjo pasiekti šioje pasakoje, kaip nė viename kitame kūrinyje, gilūs ir įvairiausiai ryšiai su liaudies daina, kuri, D. Saucos pastebėjimu, pastoviai užėmė centrinę vietą tautosakinėse jos kūrybos ištakose¹⁰. Liaudies dainos poveikyje naują skambėjimą įgavo tautosakinis siužetas, liaudies daina su jai bū-

⁹ D. S a u k a, Salomėjos Nėries kūryba, V., 1957, p. 140—141.

¹⁰ Zr. D. S a u k a, Subtili lyrika ir liaudies daina. „Pergalė“, 1964, Nr. 11, p. 139—148.

dingu intymiu jausmu padėjo atskleisti literatūrinės pasakos herojų bruožus, pasitar naudama kaip gilus psichologinės analizės šaltinis, padėjo organizuoti, atskleisti ar išplėsti atskirus motyvus. Šis S. Nėries poetinio braižo savitumas — ir epinio pobūdžio kūrinuose panaudoti liaudies dainoms būdingą lyrizmą — su didžiausia jėga pasireiškė kaip tik jos „Eglėje žalčių karalienėje“. Tai rodo, kad ir pagrindinių pasakos herojų — Eglės ir Žilvino paveikslai, kurie labiau primena liaudies dainų bernelį ir mergelę, negu epinių kūrinių veikėjus. Ištekėjusios Eglės ilgesį liaudies dainų pavyzdžiu poetė išreiškia, apipindama jį vaizdais, susijusiais su gamtos pasauliu („Kregždėle ji skristų, plauktų ji gulbe...“). Atskiruose epizoduose girdimi tai vestuvių, tai darbo, tai dainų-žaidimų atgarsiai, kurie perpina pasakos siužetą, paveikslus. Su liaudies daina susijusi ir pasakos eilėdara, daininga sakinio intonacija. „Eglė žalčių karalienė“ sukurta, panaudojant liaudies dainoms būdingą triplėdį chorėją, ketureilius posmus, kai derinamos mažybinių ir maloninių daiktavardžių formos. Daugiausia iš liaudies dainų imami realistiniai elementai.

Literatūrinės pasakos „Eglė žalčių karalienė“ stiliaus originalumą didžia dalimi nulemia ir jos leksikos artimumas liaudies dainų leksikai, savitas maloninių ir mažybinių formų, liaudiškos kilmės epitetų, palyginimų, metaforų, vaizdingųjų veiksmažodžių, retorinių figūrų ir kitų priemonių panaudojimas. Asociacijų įvairovė, turtingas emocijas poetė dažnai perduoda žmogaus ir gamtos pasaulio paralelėmis, kuriomis remiantis kuriamas paveikslas ar jį sudarančios detalės, gilinamas jo lyrizmas. Tai ypač pastebima poetės palyginimuose, metaforose, epitetuose. Tautosakinės kilmės gamtiniais palyginimais (baltą veidą prausia, taškos lyg žuvis; veda jiems avele, baltą lyg putą; slenka bėga metai, kaip giedri diena ir kt.) daugiausia išgaunami švelnūs, šviesūs tonai. Tuo tarpu literatūrinės kilmės palyginimai (kruvinais liežuviais švaistos lyg kardais; juos vynioja dūmai, kaip žalsvi rūkai; kriokia lyg pamišę ir kt.) padeda sudaryti pilną įtampą, dramatinę nuotaiką. Panašiai yra ir su epitetais, ypač gausiai vartojamais tuose epizoduose, kurie naujai įvesti į tautosakinį siužetą arba žymiai išplečia atskirus jo motyvus. Lyrizmą stiprinantis tautosakiniai epitetai pirmiausia sutinkami dainai, raudai ar tautosakiniam užkeikimui (kasas šviesiašias, ašarėlės sūrios, žemė gimtoji, berneliais dailiais, gegužėlė raiba ir kt.) artimuose epizoduose. Jie dažnai eina su lyrinę nuotaiką padedančiais stiprinti tautosakiniais deminutyvais, paimtais iš žilvinkos, kuri visiems gerai pažįstama. Atskirose pasakos dalyse („Baltijos dvasia“, „Išdavimas“ ir kt.) yra epitetų, reiškiančių ne bendrąsias, o išskirtines daiktų ar reiškinių ypatybes (vaivorinis kelias, krištolinės taurės, varpai skenduoliai, sielvartinga dalia ir kt.). Jie, likdami pagrindine charakterizavimo priemone, padeda sudaryti didingumo, paslaptingumo įspūdį, kuris ypač stiprus, kai tarp jų įpinami negausūs pabrėžtiną švelnumą išreiškiantys epitetai. Daugelis epitetų eina po

pažymimųjų žodžių (inversija), yra rimuojami ir neša pagrindinį prasmę atskirų posmų krūvį, padėdami ne tik charakterizuoti veikėjus, sugyventi veiksmą, bet ir sudaryti atitinkamą nuotaiką. Kūrinyje yra ir tokių epizodų, kurie pasižymi dideliu veiksmo dinamiskumu. Juose vyrauja vaizdingieji veiksmazodžiai ar sinoniminiai jų junginiai (epizodas apie tai, kaip Eglė atlieka tris darbus, dalis „Pagrobta“). Bet ir čia neapsieinama be epitetų, kuriais turtingos mūsų liaudies dainos. Dažnas epitetas yra kilęs iš liaudiško palyginimo ar metaforos (šilko pelekas, dundandčias stakles, dukrą stirnakoję, baltaskarių bangų ir kt.), bet tie atvejai sunkiai atsekami, nes tos meninės priemonės liaudies dainai artimesnės savo dvasia, negu raide. Galima tik spėlioti, pavyzdžiui, kad metafora „Eglės skruostuos žydi spindulys jaukus“ kilusi iš liaudies dainos metaforos „Žydėjo roželės ant mano veidelių“. Daugelis literatūrinės pasakos meninių priemonių (retorinės figūros ir kt.) sudarytos tais pačiais principais, kaip ir liaudies dainose.

S. Nėries „Eglė žalčių karalienė“ savo ryškiai nacionaliniu aplinkos koloritu, nacionaliniais veikėjų bruožais priartėjo prie realios tikrovės, tapo konkretesnė. Didelio patrauklumo ir paprastumo kūriniai suteikė iš liaudies dainų pasemtas lyrizmas. Tuo konkretumu, lyrizmu, o taip pat savo kompozicine sandara, dinamiška nuotaikų kaita, žaismingumu, giliu liaudiškumu ji ypač patraukia vaikus.

S. Nėries literatūrinė pasaka patraukia vaikus ir savo fantastika, kuri darniai persipina su realaus gyvenimo situacijomis, jas pagilindama ir suromantindama. Fantastinių elementų gausumu išsiskiria dvi jos pasakos dalys — „Baltijos dvasia“ ir „Išdavimas“. Pasakodama pirmojoje apie Žilvino rūmų grožį, nesuskaitomus turtus, poetė suteikia kūriniai ne tik puošnumo, paslaptinumą, bet ir gilina jo idėją. Fantastiniai Žilvino turtai, kuriuos jis skiria mylimajai („Perlais ir karoliais puošu kaklą tau“), — tai ne tik atpildas už duoto žodžio laikymąsi. Vaivorišnis kelias, žvaigždės jūrų guoly, pamergės undinės, gintaro takai, rodos, kėsina užslopinti paprastos gimtinės ilgesį, atsistoja skersai kelio kaip sunkus išbandymas. Vaikus pirmiausia sužavi naujos veiksmo vietos didingumas, nekasdieniškas spindesys, o šis jausmas palaipsniui gilėja, peraugdamas iš paprasto į sudėtingesnį, suvokiant veikėjų tarpusavio santykių, jų gyvenimo pakitimų esmę.

Jeigu „Baltijos dvasioje“ fantastiniai elementai teikia romantiškumo, tai „Išdavime“ jie padeda stiprinti dramatiškumą, artina veiksmo kulminaciją. Visos tos joninių nakties piktos dvasios, nuodų taurės, laumės ir miškiniai krečia šurpu, kalba apie artėjančią grėsmę, ruošia sunkiausiam momentui — išdavystei. Fantastinio pasaulio detalės dramatinę įtampą čia kelia kaip tik tomis asociacijomis, kurios pirmiausia pasiekia vaikus, ypač todėl, kad šioje dalyje pasakojama apie skaitytojo vienmečius — Žalčio vaikus.

Literatūrinė „Eglė žalčių karalienė“ savo kompozicine sandara labai artima vaikų poezijai. Apie panašius kūrinius K. Čiukovskis rašė: „Man atrodo, kad įvairios pasakos-poemos ir apskritai stambūs fabuliški eiliuoti kūriniai gali pasiekti mažus vaikus tik lyrinių dainelių grandinės pavidalu — kiekviena su savo ritmu, su savo emocijnų nuspalvinimu“¹¹. Mūsų poetė kaip tik ėjo tuo keliu. Ji suskirstė kūrinį į aštuonias dalis, kurios apima svarbiausius, reikšmingiausius siužeto momentus. Tos dalys, atskirai paimtos, yra išbaigtos, ir visos tarpusavy siejamos ne vien siužeto, bet ir lyrinių intonacijų, kurios savo kaita, persiliedamos tarsi iš dainos į dainą, sudaro vieningą poetinį derinį.

Savo idėjinį turiningumą literatūrinė pasaka vaikams perteikia turtinomis intonacijomis, kurios padeda išlaikyti jų dėmesį, įtraukia į veiksmą, pagyvina pasakojimą, įgalina nuo paprasto ir konkretaus vaizdo pereiti į gilų apibendrinimą, palyginti sudėtingą mažiesiems pasakos daugiaplaniškumą. Išsisa prieštarinčių jausmų gama nuspalvina jau pirmąją pasakos dalį „Eglė duoda žodį...“ Toji dalis, ypač jos pradžia, patraukia vaikus savo žaismingumu, šokio ritmu: šoka jūros bangos, „trys žvejų mergaitės sukasi ratu“, krykščia. Netikėtas žalčio pasirodymas tokiu metu prislopina džiaugsmą, Eglės pažadas tekėti padvelkia rimtimi. Bet kai tiesiog vaikiškas seserų klastingumas ir gudravimas padeda išeiti iš keblios padėties,—vėl viskas kaip pradžioje: „Seserys kvatojas, eidamos namo...“ Be abejonės, suaugęs skaitytojas mato giliau, bet ir tai, kas taip aki-vaizdu, traukia prie sekančios dalies. O naujoji dalis vėl pilna kažkokio nekantraus lūkesčio, linksmo, beveik šokio skerco — pamatę žalčius, bėga iš laukų broliai ir seserys, rangosi žalčiai, raminama raudanti Eglė, ir kaip žaidimas marguliuoja žalčių apgaudinėjimo scenos. Iš šokio, žaidimo ritmo pereinama palaiptinui į dainos ritmą. „Žemės ilgesyje“, vienoje iš poetiškiausių pasakos dalių, daina apie dainą („Daug dainų dainavo neprašyta ji...“) tarsi persipina su operiniu Eglės ir vaikų dialogu, kuriame girdima ypač artima mažiesiems gaida:

*Pasakyk, mamute!
Kas gi tie linai?
— Kaip ir jūs akutės
Žydi mėlynai.*

Palaiptinui gilėja šios dalies lyrizmas. Pradėjusi laimingo Eglės gyvenimo Žilvino rūmuose paveikslu, poetė pereina prie gimtinės prisiminimų, kurie perauga į nenumaldomą ilgesį ir veržimąsi į tėvelių šalį —

*Žemė ten gimtoji,—
Tėviškė mana!
Ten dabar kvatojas
Sienpivių daina.*

¹¹ К. Чуковский, От двух до пяти, М., 1963, стр. 360.

Sveinų lyrinį toną pakeičia rūsoka darbo dainos melodija, kai Eglė, prieš išvykdama svečiuotis, pirma turi padaryti tris darbus. Bet ir šiuos darbus ji atlieka greitai, lengvai, tarsi žaisdama.

Literatūrinės pasakos metras beveik per visą kūrinį išlieka tas pats, bet poetė (kaip ir A. Puškinas) moka, nekeisdama kūrinio metrikos, tos pačios formos posmui suteikti džiugesio, ramybės, susijaudinimo, liūdesio, baimės atspalvį. Ypač jai sekasi dainuoti ilgesį, su kuriuo persipina įvairiausi Eglės, jos artimųjų, Žilvino jausmai. Šitokia gyva ir žaisminga intonacijų kaita padeda užmegzti kontaktą su mažuoju skaitytoju, sukelia stiprius išgyvenimus. Tų intonacijų kitimo dinamika pagauna kaip žaidimas, susilieja džiaugsmo ir ašarų, taurumo ir apgaulės, meilės ir neapykantos pasauliai, kuriuose skaitytojas pagal savo amžių ir gyvenimišką patirtį gali džiaugtis ir protestuoti, supinti juos su savo rūpesčiais ir mintimis. O didžiąją „Eglės žalčių karalienės“ dalį kaip tik sudaro tokios originalios žaismingos ir dainingos scenos, savotiški lyriniai nukrypimai, epizodai.

S. Nėries pasakoje vaikus ypač patraukia posmai apie heroizmą, tvirtumą, laikantis duotojo žodžio. Eglė, pažadėjusi tekėti už žalčio, herojiškai savo pažadą vykdo, palikdama tai, kas jai brangiausia, eina į svetimą pasaulį, į tamsią nežinią. Žalčio vaikai, skirdamiesi su tėvu, tvirtai prisiekia nepasakyti jo vardo, žinodami, kad ši išdavystė prilygsta tėvžudystei. Vaikus visada labiau, negu suaugusius, patraukia pasakos septintoji dalis „Išdavimas“, kurioje piešiamas Ažuolo, Uosio ir Berželio herojiškumas. Tos dalies pradžioje tarsi pro vaikų vaizduotės, suaudrintos pasakų apie nakties klaikybę miške, prizmę duodamas kartu ir veiksmo fonas, ir situacija, kuri savo grėsmingumu didina artėjančio išbandymo sunkumą ir tarsi pranašauja, kad silpniausias vaikų gali palūžti. Kaip aforizmas apie herojiškumą skamba posmas —

*Greičiau medis sveikas
Anglimi pajuos,—
O ne Žalčio vaikas
Tėvą jums išduos.*

Mažiausiajai ir silpniausiajai Drebulei tenka sunkiausias išbandymas — ją geruoju ir piktuoju kamantinėja jau trys vyrai („Apmaudas pu-toja vyrų širdyse...“). S. Nėries Drebulė ne tokia, kaip liaudies pasakoje. Ten ji, „pamačiusi iš po skverny ryškštes, tuoj viską išplepėjo“. Literatūrinės pasakos Drebulę baugina grasinimai, kad dėdės gali palikti ją vieną girių glūdumoj, „ašarėlės karčios temdo jai akis“, bet tėvelio vardo ji nepasako. Ją palaužia tik skaudus dėdžių vytinis („Upeliu jai teka ašaros...“). Drebulė dėl savo silpnumo sukelia ne tik pasmerkimą, bet ir užuojautą. Toji, rodos, specialiai vaikams parašyta pasakos dalis padeda jiems suvokti viso kūrinio tragizmą, humanistinę jo prasmę.

S. Nėries „Eglė žalčių karalienė“ buvo neeilinis įvykis, reikšmingas šuolis lietuvių eiliuotos literatūrinės pasakos žanro ir visos vaikų poezijos raidoje. Poetė šiuo kūrinium plačiai pritaikė liaudies kūrybos panaudojimo principus vaikų poezijoje. Gilindama liaudies pasakų lyrizmą ir dramatiizmą, įvesdama daugiapusį nacionalinį koloritą, ji pasiekė didelį konkretumą, priartino pasaką prie vaikai pažįstamos ir artimos aplinkos. Šiuo kūrinium S. Nėris pirmoji lietuvių literatūroje suteikė pasakai originalų nacionalinį stilių, kuriam būdinga dinamiška nuotaikų kaita, žaismingas tonas. Nepalyginamai meniškiau už kitas eiliuotas literatūrinės pasakas įkūnijusi vertingiausias herojų moralines savybes, S. Nėries „Eglė žalčių karalienė“ atsistojo į vieną gretą su geriausiais lietuvių poezijos kūriniais ir ilgam liko nepralenkiamu šio žanro kūrinium, sektinu pavyzdžiu, idealu kitiems literatūrinių pasakų kūrėjams. Ypač didelį poveikį S. Nėries pasakos turėjo K. Kubilinskiui, gausiai praturtinusiam lietuvių tarybinę vaikų poeziją šio žanro kūriniais.

1967. balandis

ЛИТЕРАТУРНЫЕ СКАЗКИ С. НЕРИС В ЛИТОВСКОЙ ДЕТСКОЙ ПОЭЗИИ

Понас ЛИНКЕВИЧЮС

Резюме

В статье дается краткий обзор развития литовской стихотворной литературной сказки. Основное место отводится литературным сказкам С. Нерис «Сирота» и «Эгле королева ужей». Развитие литературной сказки и ее жанровые особенности разбираются в аспекте специфики детской поэзии.

Жанр литературной сказки, не имевший до С. Нерис более ярких традиций, был поэтической обогащен новой, более глубокой проблематикой, связан с жизнью детей, поднят на новую, высшую ступень художественности. Это подтверждается анализом основных образов и новаторства поэтических средств литературных сказок С. Нерис. Подробнее всего разбирается литературная сказка «Эгле королева ужей», ее особенности, которые в других работах об этом произведении не получили должного освещения, а именно: национальный колорит литературной сказки, драматизм морального конфликта, близость композиционного склада к психике детей, разнообразие интонаций, сочетание фантастики с реальной жизнью детского мира.

Сказки С. Нерис часто называются фольклорными поэмами, сказками-поэмами и т. п. В данной статье предлагается более точный термин — «литературная сказка».

THE LITERARY FAIRY-TALE BY S. NĒRIS IN LITHUANIAN CHILDREN'S POETRY

JONAS LINKEVICIUS

Summary

The article gives a short survey dealing with the evolution of the rhymed fairy-tale in Lithuanian literature. The analysis is in its greater part devoted to „The Orphan“ and „Eglė Queen of Grasssnakes“, literary fairy-tales, by S. Nėris. It also analyses the evolution and peculiarities of literary fairy-tales previously never dealt with in terms of children's poetry.

This article points out that literary fairy-tales had no distinct traditions in Lithuanian children's poetry before S. Nėris. Our poetess managed to enrich this literary genre with significant problems, brought it nearer to the children's world, and reached a higher artistic level. This was due to the originality of character, image and poetics. Close attention is paid to such features in „Eglė Queen of Grasssnakes“ that have not been studied before: national colour in literary fairy-tales, dramatic development of moral conflicts, composition matching the psychology of children, diversity of intonation, a harmonious combination of fantasy and reality (as seen by children).

Literary fairy-tales by S. Nėris are often called folklore poems, fairy-tale poems. The author of the article suggests a more precise term, i. e. literary fairy-tale.